

Stanislaw Chlebowski, *Sultan Abdülaziz*,
1867, tuval üzerine yağlıboya,
245 x 165 cm, Topkapı Sarayı Müzesi
Koleksiyonu, Env. No. 17/104.

Stanisław Chlebowski, Sultan Abdülaziz'in Sarayında

Agata Wójcik*

Türkçesi: Nazan Erbil

ÖZET

Bu makale, Polonyalı ressam Stanisław Chlebowski ile Osmanlı padişahı Sultan Abdülaziz'in ortak çalışmalarını ele almaktadır. Chlebowski, İstanbul'a 1864 yılında gelmiştir. Sanatçı Doğu'da, tarihî tabloları için "yöresel özellikler" ve esin kaynakları arayışındaydı. Yüksek kazanç beklentisi ve Sadık Paşa'nın (Michał Czajkowski) aracılığıyla 1864'te sultanın sarayında çalışmaya başladı. Padişahın ve ailesinin portrelerini yaptı. Türk ordusunu yücelten; saray hayatını, en çok da savaş sahnelerini tasvir eden resimler yaptı. Bu eserlerin sanatsal formlarını sultan kendisi oluşturdu. Sanatçıya kompozisyon çözümleri önerdi, tavsiyelerde bulundu. Söz konusu tabloların doğa çalışmalarına fırsat kalmadan, aceleyle yapıldıkları bellidir. Chlebowski muhtemelen Versay'daki çoğu 19. yüzyılda yapılmış savaş temalı tablolardan esinlenmiştir. Fakat onun eserleri, dönemindeki savaş tablolarından oldukça farklıdır. Ödemelerde karşılaştığı sıkıntılar, sultanın eserlerin formlarına müdahalesi ve sağlık problemleri onu 1872 yılında saray ressamlığından istifa etmeye zorlamıştır. Sarayda geçirdiği dönem, sanatçının sonrasında yaptığı eserlerin sanatsal biçimini etkilemiştir.

Anahtar kelimeler: Oryantalizm, Tablo, Sultan, Savaş Sahnesi, Portre, Türkiye, İstanbul, Saray

ABSTRACT

The article presents the cooperation between the Polish painter Stanisław Chlebowski and the Ottoman Sultan Abdülaziz. Chlebowski arrived in Istanbul in 1864. In the East, he was looking for "local features" and sources of inspiration for his historical paintings. Tempted by the prospect of lucrative fees, thanks to the influence of Sadık Paşa (Michał Czajkowski), he began to work at the sultan's court in 1864. He executed portraits of the ruler and his family, paintings depicting court events or glorifying the Turkish army and, above all battle scenes. The artistic forms of these works were affected by the Sultan himself. He suggested composition solutions to the artist and gave him advice. It is evident that they were painted without studies from nature and in a hurry. Chlebowski was probably inspired by the battle scenes at Versailles, mostly painted in the 19th century. However, his paintings are quite different from the contemporary battle scenes. Difficulties with payment, the sultan's interference with the forms of his works and health problems made Chlebowski resign from the position of a court painter in 1872. The time the artist spent at the court affected the artistic style of his works in the later period.

Keywords: Orientalism, Painting, Sultan, Battle Scene, Portrait, Turkey, Istanbul, Court

Chlebowski, 1864 yılının Temmuz veya Ağustos ayında Türkiye'ye gelmeyi planlamıştı. Aynı yılın Eylül ayında İstanbul'da olduğu kesindi, çünkü amcası Władysław Padlewski'ye verdiği fotoğrafına "27 Eylül 1864, İstanbul" yazmıştı.¹ Avrupa turunu çoktan

tamamlamış olan Chlebowski için İstanbul, hiç şüphesiz sanatsal gezilerinin bir başka halkasıydı. Belki de Paris'te tanıştığı Jean-Léon Gérôme'dan ilham almıştı. Malı, mülkü, herşeyi Paris'te olduğu için başlarda Türkiye'de uzun süre kalmayı düşünmüyordu.²

1 Stanisław Chlebowski'nin bir fotoğrafı, Stanisław Chlebowski'nin fotoğrafları, resimlerinin ve Türkiye'nin fotoğrafları, Jagiellonian Kütüphanesi, Kraków (sonrasında BJ olarak yazılacaktır), Przyb. 239/04.

2 Stanisław Chlebowski'den Kamilla, Ksawera ve Helena Chlebowska'ya gönderilen, 1 Eylül 1870 tarihli bir mektup, BJ, Przyb. 240/04.

Chlebowski'nin neden Türkiye'ye geldiği ve hangi gelişmelerin onu İstanbul'da tuttuğu, 1872 yılına ait Kraków gazetesi *Czas*'ta konu edilmiştir. O dönemde Kraków'da bulunduğu için gazetede ki bilgileri muhtemelen sanatçının kendisi vermişti. *Czas*'da yazılanlara göre, sanatçı Türkiye'ye Polonya-Osmanlı savaşlarından sahneler resmetmek için peyzaj çalışmaları yapmaya gitmişti. Sadrazam Fuad Paşa ondan, bulunduğu askerî üssün resimlerini çizmesini istemiş, sonra da Chlebowski'nin resimlerini padişaha sunmuştu. Padişah da Chlebowski'yi yüksek rütbelileri de dâhil edecek şekilde bir askerî üssün resmini yapmakla görevlendirmişti.³

Benzer bir bilgi, İstanbul'dan bir muhabirin aktardığı üzere, Chlebowski'nin birkaç askerî sahne resmetmek için sadrazam tarafından çağırıldığını yazan bir dergide verilmişti. Bir hafta sonra sanatçı iki yağlıboya tablo teslim etmiş, sadrazam bunları Sultan Abdülaziz'e sunmuş, padişah da Chlebowski'yi Beylerbeyi Sarayı'ndaki Hünkâr Odası'nın dört adet resmini yapmakla görevlendirmişti.⁴ 1884 yılına ait *Czas ve Wędrowiec*'de ise biraz farklı bilgiler yer alıyordu. Onlara göre, Fuad Paşa sanatçıyı dört adet resim yapmakla görevlendirmişti, sonra bunları padişaha sunduğunda sultan bunlara hayran olmuş ve sanatçıyı işe almıştı.⁵ Muhabirler muhtemelen doğru biliyorlardı; fakat bilmedikleri şey, sanatçıyı sadrazama Sadık Paşa'nın (Michał Czajkowski) tavsiye etmiş olduğuydu, o da bunu -kendisinin söylediğine göre- Ludwika Śniadecka'nın ricası üzerine yapmıştı.⁶ Aslen Polonyalı, mühtedi, yazar ve Osmanlı ordusuna bağlı Kazak Süvari Alayı'nın kumandanı olan Sadık Paşa o dönemde sarayda etkili bir zattı.

Chlebowski, oğlunun arkadaşıydı; ayrıca eşi Ludwika Śniadecka'nın da resmini yapmıştı (Ulusal Müze, Varşova).

Basında hikâyenin başka bir versiyonu, konuyla ilgili literatüre sonradan dâhil olmuştur. 1865'te, *Le Monde illustré*'de, Beylerbeyi Sarayı'ndaki Hünkâr Odası için dört resim sipariş veren sultanın sanatçıyı Fransa'da davet ettiği yazılmıştır.⁷ Benzer bir bilgi, 1871'de *Kłosy*'de de verilmiştir. Apolinary Kałski, sultanın emrini müteakip, sanatçının Fransa'da Fuad Paşa tarafından sarayda çalışmak üzere görevlendirildiğini ileri sürmüştür. Sultan, Chlebowski'den Türk tarihinin en önemli olaylarını tasvir eden bir dizi tablo yapmasını istemiş, sonra da onu Beylerbeyi Sarayı için dört tablo yapmakla görevlendirmişti.⁸ 1884'te *Kłosy*, Chlebowski'nin sultanın beğenisini, onun bir portresini çizerek kazandığını yazmıştır.⁹ *Kłosy*'de verilen bu bilgi pek mümkün görünmemektedir. 1872 yılında *Czas*'da yayınlanan versiyonun gerçeğe en yakın bilgi olduğu düşünülebilir.

Sultandan aldığı büyük ve kârlı siparişler Chlebowski'yi İstanbul'da kalmaya teşvik etti. Waclaw Koszczyc (Waclaw Wołodźko), sanatçının Beylerbeyi Sarayı'ndaki Hünkâr Odası için yaptığı her resimden on bin frank aldığını ileri sürmüştür.¹⁰ Chlebowski'nin hemen, düzenli bir maaşla saray ressamı olarak atandığı doğru değildir. Sanatçı 1870'e kadar Sultan Abdülaziz için resim yapmakla görevlendirilmiştir. Saray ressamı olarak ayda 50 lira maaşla resmen atanması 24 Mayıs 1870 tarihinde gerçekleşmiştir. Kendisine önceki işlerinin gecikmiş ücretlerinin ödeneceği sözü verilmiş, ayrıca Sultan Abdülaziz onu üçüncü rütbeden Mecîdi Nişanı ile ödüllendirmiştir.¹¹

3 *Czas*, S. 250, 1872, s. 2.

4 Belirlenemeyen bir derginin kupürü, resimlerin listesi, sergilerine dair yazışmalar ve akıbetlerine ilişkin basında yazılanlar. Dökümanlar, Stanisław Chlebowski'nin koleksiyonundadır. BJ, Przyb. 236/04.

5 *Czas*, S. 137, 1884, s. 2-3; *Wędrowiec*, S. 27, 1884, s. 317-318.

6 Jadwiga Chudzikowska, *Dziwne życie Sadyka Paszy*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1982, s. 506; Waclaw Koszczyc, *Ze Stambułu do Angory*, Nakładem i drukiem A. J. O. Rogosza, Lwów 1874, s. 99.

7 Charles Yriarte, "Sa Majesté le sultan", *Le Monde illustré*, S. 431, 1865, s. 44, 46.

8 *Kłosy*, S. 311, 1871, s. 371-372.

9 *Kłosy*, S. 992, 1884, s. 6-7.

10 Koszczyc, *Ze Stambułu do Angory*, s. 100.

11 Stanisław Chlebowski'den Kamilla, Ksawera ve Helena Chlebowska'ya gönderilen, 1 Ekim 1870 tarihli bir mektup, BJ, Przyb. 240/04; Stanisław Chlebowski'nin otobiyografisi, Stanisław Chlebowski tarafından yazılmış otobiyografik notlar, BJ, Przyb. 233/04.

1 Stanisław Chlebowski, *Türk Davulcu*, yak. 1865-1875, kâğıt üstüne karakalem ve suluboya, 22 x 29 cm, Ulusal Müze, Env. Rys. Pol. 13005/ 2, Varşova. (Fatma Coşkuner Fotoğraf Arşivi)

2 Stanisław Chlebowski, *Türk Atlısı*, yak. 1865-1875, kâğıt üstüne karakalem, suluboya, 22 x 29.6 cm, Ulusal Müze, Env. Rys. Pol. 13005/ 3, Varşova. (Fatma Coşkuner Fotoğraf Arşivi)

3 Stanisław Chlebowski, *Türk Atlısı*, yak. 1865-1875, kâğıt üstüne karakalem ve suluboya, 22 x 29.6 cm, Ulusal Müze, Env. Rys. Pol. 13005/ 4, Varşova. (Fatma Coşkuner Fotoğraf Arşivi)

4 Stanisław Chlebowski, *Üçüncü Müfrezeden Türk Borazancı*, yak. 1865-1875, kâğıt üstüne karakalem ve suluboya, 22 x 29.6 cm, Ulusal Müze, Env. Rys. Pol. 13005-5, Varşova. (Fatma Coşkuner Fotoğraf Arşivi)

5 Stanisław Chlebowski, *Çadır Altında Kürsü*, yak. 1865-1875, kâğıt üstüne karakalem ve suluboya, 22 x 29.6 cm, Ulusal Müze, Env. Rys. Pol. 13005-6, Varşova. (Fatma Coşkuner Fotoğraf Arşivi)

6 Stanisław Chlebowski, *Birinci Alaydan Türk Sipahisi*, yak. 1865-1875, kâğıt üstüne karakalem ve suluboya, 22 x 29.6 cm, Ulusal Müze, Env. Rys. Pol.13005/ 7, Varşova. (Fatma Coşkuner Fotoğraf Arşivi)

7 Stanisław Chlebowski, *İkinci Alaydan Türk Piyadeleri*, yak. 1865-1875, kâğıt üstüne karakalem ve suluboya, 22 x 29.3 cm, Ulusal Müze, Env. Rys. Pol. 13005/ 8, Varşova. (Fatma Coşkuner Fotoğraf Arşivi)

8 Stanisław Chlebowski, *Türk Çavuş*, yak. 1865-1875, kâğıt üstüne karakalem ve suluboya, 22 x 29.1 cm, Ulusal Müze, Env. Rys. Pol. 13005/ 9, Varşova. (Fatma Coşkuner Fotoğraf Arşivi)

9 Stanisław Chlebowski, *İki Tugay Generali*, yak. 1865-1875, kâğıt üstüne karakalem, 22 x 29.6 cm, Ulusal Müze, Env. Rys. Pol. 13005/ 16, Varşova. (Fatma Coşkuner Fotoğraf Arşivi)

Sultandan aldığı siparişlere rağmen Chlebowski'nin malî durumu pek iyi değildi; borçlanmak mecburiyetinde kalmıştı.¹² Buna, muhtemelen ressamın ailesinin maruz kaldığı şartlar sebep olmuştu. Rus yetkililer, 1863'teki Rus karşıtı Ocak Ayaklanması'na katıldıkları için annesi ve kızkardeşinin malvarlığına el koymuşlardı. Ayrıca Sibirya'ya sürülmeleri söz konusuydu. Chlebowski onları sürgünden kurtarmak için sultanın himayesini ve saray çevresiyle olan ilişkilerini kullanmış ve bu doğrultuda epeyce para harcamıştı.¹³ 1866 Ekim'inin ortalarına doğru, Kamilla, Ksawera ve Helena

Chlebowska, Odessa'dan İstanbul'a geldiler.¹⁴ Mayıs 1870'e kadar Türkiye'de kaldıktan sonra temelli olarak Kraków'a gittiler.¹⁵ Stanisław Chlebowski ölünceye dek onlara maddi destek verdi.

Chlebowski, Pera'ya yerleşmiştir. İlk dairesinin tam olarak nerede olduğu bilinmemekle beraber muhtemelen Sıraselviler Caddesi'ndeki atölyesinden fazla uzakta değildi. Bu atölye, bir kafenin yanında, sanatçının ihtiyaçlarına göre düzenlenmiş bir bilardo salonuydu. Chlebowski 1871 Eylül'üne dek burada çalıştı. Bu atölye, Amadeo Preziosi tarafından bir suluboya tabloyla resmedildi.¹⁶ Ekim 1871'de ailesi gidince Chlebowski, Sıraselviler Caddesi'ndeki bu atölyeye taşındı. Fakat burası kötü koşullarda olduğundan dolayı Ağa Hamamı Sokağı'nda bir ev kiralayarak iki odasını atölye olarak kullandı.¹⁷ Bu civardaki bir ev, Dolmabahçe Sarayı'na yakınlığından dolayı da ressam için uygundu.

Türkiye'de kaldığı ilk yıllarda, Stanisław Chlebowski atölyesinde sultan için resimler yaptı. 1870'lerin başında, Dolmabahçe Sarayı'nda bir atölyesi vardı.¹⁸ Saray halkı yaz dönemi için Beylerbeyi Sarayı veya Çırağan Sarayı'na geçtiklerinde, Chlebowski de atölyesini taşıyordu.¹⁹ Sanatçının dairesinde de bir atölyesi vardı. *Kłosy* ve *Tygodnik Ilustrowany*'de yazıldığı üzere sultanın sarayında yaşadığı bilgisi doğru değildi.²⁰

14 Stanisław Chlebowski'den Kamilla, Ksawera ve Helena Chlebowska'ya gönderilen, 15 Ekim 1870 tarihli mektuplar, BJ, Przyb. 240/04.

15 Sözü edilen mektup, 27 Ekim 1870, BJ, Przyb. 240/04.

16 *Kłosy* 1877, S. 623, s. 361, 367. İllüstrasyon, Ludomir Franciszek Dymitrowicz tarafından çizilmiş ve Styfi Zajkowski tarafından işlenmiştir. Bu illüstrasyon, Amadeo Preziosi'nin Chlebowski için 1871 yılının Ağustos'unda suluboya olarak yaptığı eserin bir kopyası olabilir. Bkz. Stanisław Chlebowski'den Kamilla, Ksawera ve Helena Chlebowska'ya gönderilen, 27 Ağustos 1871 tarihli bir mektup, BJ, Przyb. 240/04.

17 Stanisław Chlebowski'den Kamilla, Ksawera ve Helena Chlebowska'ya gönderilen, 7 Eylül 1871 tarihli bir mektup, BJ, Przyb. 240/04.

18 Stanisław Chlebowski'nin otobiyografisi, Stanisław Chlebowski tarafından yazılmış otobiyografik notlar, BJ, Przyb. 233/04.

19 Stanisław Chlebowski'den Kamilla, Ksawera ve Helena Chlebowska'ya gönderilen, 22 Nisan 1871 tarihli bir mektup, BJ, Przyb. 240/04.

20 *Kłosy*, S. 992, 1884, s. 6-7; *Tygodnik Ilustrowany*, S. 34, 1908, s. 688.

12 Notlar ve makbuzlar, Türkiye'den notlar ve senetler, BJ, Przyb. 235/06.

13 *Czas*, S. 137, 1884, s. 2-3.

Saray ressamı olarak atandıktan sonra Chlebowski çok yoğun bir biçimde çalışmak durumunda kaldı. Sabah sekizden gün batana dek sarayda resim yaptı.²¹ Chlebowski ile 1874 yılında tanışan Annie Brassey, hatıratında ressamın haftalarca hiç ara vermeden çalışmak zorunda kaldığını ileri sürmüştü.²² Sultanın oğlunun sünneti, cülûs töreni, bayramlar, saray halkının Çırağan Sarayı'na taşınması gibi özel vesilelerde sultana resim sunmak istediğinde, sabah 4'ten akşam 8'e kadar, hatta işten sonra geceleri çalışıyordu.²³ Böyle zamanlarda sultan ve ailesi, ressamı elmastan bir enfiye kutusu, bir kese altın veya para ile ödüllendiriyorlardı.²⁴ Saraydan ayrıldıktan sonra memurların evine gelip tablolarına düzeltme yapması için onu saraya geri götürdükleri de olmuştu. Bu kadar yoğun çalışmasına rağmen kâtipler maaşını ve diğer ödemelerini geç veriyorlardı.²⁵

Bu uzun çalışma saatleri ressamın sağlığını bozdu. Midesinde problemler başladı, sıklıkla soğuk algınlığına yakalandı.²⁶ Doğu gezisini anlattığı hatıratında Zaleski, sultanın teveccühünü kazanan Chlebowski'nin sarayda pek çok düşmanı olduğunu yazmıştır. Onu öldürmeye çalışan insanlar olduğu, ressamın yanında kusturucu ilaç taşıdığı, bunun hayatını kurtardığı ama sağlığına da zarar verdiği iddia edilmiştir.²⁷

Sanatçı, sultan için çalışırken başka resimler yapmaya muhtemelen vakit bulamadığı için olsa gerek "*Beni saraydan hiç çıkartmıyorlar*" diye yazmıştır.²⁸

21 Stanisław Chlebowski'den Kamilla, Ksawera ve Helena Chlebowska'ya gönderilen, 19 Haziran 1870 tarihli bir mektup, 2 Ağustos 1870, BJ, Przyb. 240/04.

22 Annie Brassey, *Sunshine and Storm in the East, or Cruises to Cyprus and Constantinople*, Gorgias Press, Piscataway 2005, s. 124, 125.

23 Stanisław Chlebowski'den Kamilla, Ksawera ve Helena Chlebowska'ya gönderilen, 19 Haziran 1870 tarihli bir mektup; 27 Haziran 1871; 15 Temmuz 1871; 13 Aralık 1871, BJ, Przyb. 240/04; 29 Mayıs 1872 tarihli mektup, BJ, Przyb. 241/04.

24 Mektup, 4 Temmuz 1870; 13 Aralık 1871, BJ, Przyb. 240/04.

25 Mektup, 12 Temmuz 1870; 7 Eylül 1871, BJ, Przyb. 240/04

26 Mektup, 8 Mart 1871; 27 Haziran 1871; 9 Ağustos 1871, BJ, Przyb. 240/04.

27 Antoni Zaleski, *Z wycieczki na Wschód*, Warszawa: Gebethner i Wolff, 1887, s. 499, 500.

28 Stanisław Chlebowski'den Kamilla, Ksawera ve Helena Chlebowska'ya gönderilen, 1 Mayıs 1871 tarihli bir mektup, BJ, Przyb. 240/04.

Padişah için resim yapmasının yanı sıra "yaramaz çocuklar" olarak tabir ettiği üç erkek çocuğa resim dersi verme görevi eklenmişti.²⁹ Bu görevinden pek hoşnut değildi. Ailesine yazdığı bir mektubunda hoşnutsuzluğunu, "*Onlara yatıştırıcı ilaç vermek isterdim*" diyerek dile getirmişti.³⁰

1870'lerin başında, saray ressamı olarak atanmasından hemen sonra ailesine yazdığı mektuplarda, Chlebowski "*Sarayda işler yoluna girmiş görünüyor*" diyerek şaşkınlığını ifade etmişti. Çünkü o sırada sultan bütün mâbeyncilerini azletmişti. Mektubunda; "*Bütün saray yenilendi, sadece ben ve yaverler kaldık*" diye yazmıştı.³¹ 1871 Temmuz'unda, Abdülaziz yirmi bir yaveri görevden alınca Chlebowski, sarayın "en eski mukimi" olmuştu.³²

Fakat sultanın sarayında işler her geçen ay daha da karmaşık bir hal alıyordu. Chlebowski'nin arkadaşı mâbeynci Nerez Paşa görevinden azledildi; bunun ardından sanatçının maaşı ve diğer ücretleri ödenmemeye başlandı. 7 Eylül 1871'de, Sadrazam Ali Paşa vefat etti.³³ Saray kaosa sürüklendi. Sultan kâtipleri beklenmedik bir şekilde göreve atıyor, sonra yine görevden alıyordu.

Yeni sadrazam Mahmud Paşa da pek çok değişiklik yaptı: maaşları düşürdü; nazırları, valileri görevden aldı. Bunların arasında sultanın kâtibi ve Chlebowski'nin yakın arkadaşı Emir Bey de vardı. Chlebowski annesine ve kızkardeşlerine yazdığı mektuplarda Türkiye'nin mali durumunun çok kötü olduğunu, pek çok kâtibin maaşının yirmi sekiz aydır ödenmediğini yazmıştı.³⁴ Ailesine sır olarak verdiği bir bilgiye göre, sultan veraset sistemini değiştirmeyi planlıyordu; böylece kendisinden sonra tahta yeğeni değil, oğlu geçecekti. Bu amaçla çevresini kolayca yöneteceği insanlarla doldurmuştu.³⁵ Bu karışık dönem boyunca ressam soğukkanlı kalmaya gayret etti. Ailesine, "*göğsünü*

29 Mektup, 23 Mart 1871, BJ, Przyb. 240/04.

30 Mektup, 6 Nisan 1871, BJ, Przyb. 240/04.

31 Mektup, 30 Haziran 1870; 6 Şubat 1871, BJ, Przyb. 240/04.

32 Mektup, 15 Temmuz 1871, BJ, Przyb. 240/04.

33 Mektup, 7 Eylül 1871, BJ, Przyb. 240/04.

34 Mektup, 15 Ekim 1871, BJ, Przyb. 240/04.

35 Mektup, 25 Haziran 1872, BJ, Przyb. 241/04.

gererek resim yaptığını” ve “Türkiye’de hiçbir değişikliğin uzun sürmeyeceğine inandığını” yazdı.³⁶ Onun görevini muhafaza etmesi insanları şaşırtıyordu. Bazıları Abdülaziz’in Chlebowski’yi “sevdiğini”, bazıları da onu iş yüküyle meşgul etmeye çalıştığını iddia ediyordu.³⁷

Sultanın sarayındaki pozisyonu ve hem saraydaki hem de hükümetteki tanıdıkları, yabancı şirketlerin kârlı sözleşmeler imzalamalarına aracılık etmede ressamın nüfuzunu kullanmasına olanak sağlamıştı. Bu yönde kesin bir kanıt olmamakla birlikte çok sayıda notu bu şekilde yorumlanabilir. 1869’ların başında, Stanisław Chlebowski, Belçika’dan bir silah şirketinin temsilcisi olan Olgierd Sabiński ile bir sözleşme imzaladı. Buna göre, Türk yetkililer silahları almak için anlaşım imza atarlarsa ressam da bundan prim alacaktı.³⁸ Ressamın evrakları arasında, muhtemelen sözü edilen sözleşmeye ilişkin şifreli mesajlar içeren notlar buldum; öne çıkan kelimeler şunlardı: “Belçika”, “Osmanlı Bankası”, “kâr hissesi”, “acente”, “ferman.”³⁹ Chlebowski’nin teklifi kabul edip etmediği tam olarak bilinmemekle beraber mali durumunun 1870’den sonra aniden düzelmesi dikkat çekicidir. 1872’de, temsilciliğini William de Saint Laurent’ın yaptığı bir şirket, sarayda haklarında olumlu referans vermesi için ressama yüz elli bin frank teklif etmiştir.⁴⁰

1872 yılında sultanın sarayında halen istikrar sağlanabilmiş değildi. Padişah bir başka mâbeyniciyi daha görevinden almıştı. Chlebowski ne maaş alabiliyor⁴¹ ne de bütün ricalarına rağmen saraydan

ayrılabilirdi.⁴² Sanatçı saraydaki işinden gitgide daha çok bıkmıyor, Kraków ve Paris’e gitme hayalleri kuruyordu.⁴³ Gelecek için planlar yapmaya da başlamıştı.⁴⁴ 1872 Eylül’ünün başında, yeterince para biriktirdiğinde istifa edeceğine dair kendine söz verdi: “Padişahı öyle şaşırtacağım ki beni parayla ayartamayacak.”⁴⁵ Yine de saraydaki koşullar onu 23 Ekim’de istifa etmeye ve maaşının ödenmesi için uğraşmaya zorladı.⁴⁶

Beylerbeyi Sarayı’nın Hünkâr Odası için yaptığı dört resim, Stanisław Chlebowski’nin kariyeri için bilhassa önemlidir. Bu tabloların konusu basından, hazırlık çalışmaları ve taslaklardan biliniyordu. İlk tablosunda Abdülaziz’i, onun oğlunu, yeğenini, sadrazamı, Harbiye Nazırını, amirali, generalleri, yaverleri ve şeref kıtasının yaklaşık bir düzine askerini resmetmiştir. Sanatçı bu tabloda yaklaşık elli kişiyi resmetmeyi başarmıştır. Padişahın favori atı da bu tabloda ebedileştirilmiştir. Diğer tabloda Chlebowski, sultanın ordusundaki tüm birliklerin temsilcilerini çizmiştir. Üçüncü çalışmanın teması, gündeğümünde bir askerî kamptı. Dördüncü tablo, Boğaz’daki harekâta sultanı at sırtında resmediyordu. Arka planda padişahın maiyeti, gemiler ve vapurlar, atış yapan topçular ve hücum eden süvariler görülmektedir.

Varşova Ulusal Müzesi’nin koleksiyonunda, Chlebowski’nin hazırlık çalışmalarını yaptığı bir eskiz defteri vardır.⁴⁷ Mary Roberts eskiz defterindeki çizimlerle yukarıda bahsedilen tablolardaki sahneler arasında bağlantı kurmuş ve konularını tasnif etmiştir.⁴⁸ Eskiz defteri ve basında çıkanlar dışında, muhtemelen yukarıda bahsedilen sahnelerin yağlıboya çalışmaları olan iki reproduksiyon vardır.

36 Mektup, 3 Eylül 1871, BJ, Przyb. 240/04.

37 Mektup, 13 Aralık 1871, BJ, Przyb. 240/04.

38 Stanisław Chlebowski ve Olgierd Sabiński arasında yapılmış bir anlaşma, Türkiye’den notlar ve makbuzlar, 15 Şubat 1869, BJ, Przyb. 234/04.

39 Şifreli mesajların anahtarları, Türkiye’den notlar ve makbuzlar, BJ, Przyb. 234/04.

40 William de Saint Laurent’den Stanisław Chlebowski’ye gönderilen bir mektup, Türkiye’den notlar ve makbuzlar, 24 Ağustos 1872, BJ, Przyb. 234/04.

41 Stanisław Chlebowski’den Kamilla, Ksawera ve Helena Chlebowska’ya gönderilen, 10 Şubat 1872 tarihli bir mektup, BJ, Przyb. 241/04.

42 Mektup, 20 Şubat 1872, 25 Nisan 1872, BJ, Przyb. 241/04.

43 Mektup, 25 Haziran 1872, BJ, Przyb. 241/04

44 Mektup, 9 Haziran 1872, BJ, Przyb. 241/04.

45 Mektup, 8 Eylül 1872, BJ, Przyb. 241/04.

46 Mektup, 23 Eylül 1872, BJ, Przyb. 241/04.

47 Türkiye’den manzara ve stillerin bulunduğu bir eskiz defteri, Abdülaziz’in istediği resimlerin taslakları, 1864-65; 21 kart; kalem, suluboya, kâğıt, 22 x 29, 6 cm; Varşova Ulusal Müzesi, bir Polonyalı çizimi, Rys. Pol. 13005/1-21.

48 Mary Roberts, “Ottoman Statecraft and the ‘Pencil of Nature’: Photography, Painting, and Drawing at the Court of Sultan Abdülaziz”, *Ars Orientalis* 2013, S. 43, s. 13-16.

10 Stanisław Chlebowski, *Sultan Abdülaziz Topkapı Sarayı Avlusunda / Sultan ile Sahne*, tuval üzerine yağlıboya, 23.5x 39.5 cm., Ulusal Müze, Env. No. MNK II-a-1121, Krakov.

Osmanlı Askerlerinin Geçit Töreninde Sultan Abdülaziz başlıklı ilk reproduksiyon, sipariş edilen tabloların ilki için yapılmış bir çalışma olup sultanı, maiyeti, generaller ve askerlerle çevrili bir halde resmetmiştir.⁴⁹

Bu sahne, iddialı ve keskin hatlarla çizilmemiştir. Sultan Abdülaziz, bir grup yüksek rütbelilerin önünde olarak tabloda vurgulanmıştır. Sultanın atının gövdesi de vurgulanmıştır. Çok sayıda figüre rağmen sahnede yer sıkıntısı görülmez, uçsuz bucaksız gökyüzü ve atların ayakları altında ezilen toprağa geniş yer verilmiştir. Diğer reproduksiyon ise gündeğümünde bir askerî kampı resmeden bir çalışmaya (*Türk Askerî Kampı*) aittir.⁵⁰ Kamp bir

yamaçta konuşlanmıştır; ortada bir top vurgulanmıştır; etrafında dağınık gruplar halinde süvariler ve piyadeler vardır. Figürlerin üzerinde kasvetli bir gökyüzü resmedilmiştir.

Mary Roberts, Abdülaziz'i Topkapı Sarayı'nın avlusunda maiyeti tarafından kendisine biat edilirken resmettiği eserini, sultanın sarayında yaşananları gösteren bir çalışma olarak nitelermektedir.⁵¹ Bu sahneyi kurgularken ressam, Konstantin Kapıdağlı'nın *Sultan III. Selim'in Bayram Töreni* (1789) adlı tablosundan esinlenmiş görünmektedir. Beata Studzińska-Kubalska, Chlebowski'nin bu tablosunun bayramda hediye vermeyi tasvir etmiş olabileceğini ileri sürer.⁵² Chlebowski'nin bu resmi bayram mü-

49 Abdülaziz, oğlu, yeğeni, sadrazamı, Harbiye nazırını, amirali, generalleri, yaverleri ve şeref kıtasının askerlerini resmeden tablosunun bir çalışması (önceki adı *Osmanlı Kazaklarının Geçit Töreninde Sultan Abdülaziz*), yaklaşık 1864-65; *Tygodnik Ilustrowany*'den bir reproduksiyon, 1908, S. 34, s. 673.

50 Gündeğümünde bir askerî kampın resmi için bir çalışma (önceki ismi *Türk Askerî Kampı*), 1864-1865; İkonografik Dökümantasyon Departmanı'ndan bir reproduksiyon,

Varşova Ulusal Müzesi.

51 Mary Roberts, "Ottoman Statecraft and the 'Pencil of Nature'", s. 16.

52 *Orientalizm w malarstwie, rysunku i grafice polskiej w XIX i I. połowie XX wieku*, ed. Anna Kozak, Tadeusz Majda, exh. cat., Warszawa: Muzeum Narodowe w Warszawie, 2008, s. 124.

nasebetiyle sultana hediye olarak yapmış olması da muhtemeldir; zira 1870'de olduğu gibi, sultana tablo hediye ettiği vâkidir.⁵³

1860'larda, Chlebowski muhtemelen Abdülaziz'in sarayından başka sahneler de resmetmiştir. İki kompozisyonu Avrupa basınında boy göstermiştir. 1865'te, Varşova'da çıkan bir dergi olan *Kłosy*'de, 25 Haziran 1865'te *Boğaz'ın Seyri* isimli tablosu yayınlanmıştır.⁵⁴ Bu tablo, Abdülaziz'in tahta çıkış yıldönümü kutlamalarını tasvir etmektedir. Sanatçının bu vesileyle sultana benzer (ya da daha büyük ebatla) bir resmi hediye olarak yapmış olması mümkündür.⁵⁵ Buradaki manzara dinî ya da azametli değildir; daha ziyade görkemli bir olayın tasviridir. Boğaz'daki gemilerden atılan havai fişeklerin gece gökyüzünü alev alev aydınlatması, binaların ve kayıkların fenerlerle ışık saçmaları yansıtılmıştır.

1869'da Chlebowski'nin bir çiziminin illüstrasyonu, *Illustration, Journal Universel*'de⁵⁶ yayınlanmıştır. Bu çalışmada, III. Napoleon'un eşi İmparatoriçe Eugénie'nin Süveyş Kanalı'nın açılışına giderken İstanbul'a gelmesi resmedilmiştir. Chlebowski'nin bu çiziminde Eugénie, maiyetindekileri Abdülaziz'e takdim etmektedir. Mekân, Beylerbeyi Sarayı'dır. Sanatçı, sultan için daha önce yaptığı resimlerinde olduğu gibi, hükümdarların ve maiyetlerindekilerin yüz hatlarını ve giysilerini her yönüyle doğru bir biçimde resmetmek için çaba sarf etmiştir. Kompozisyonu durağan ve gelenekseldir; ortada imparatoriçe ve sultan, hizada duran maiyetleriyle birlikte resmedilmiştir.

Chlebowski'nin yaptığı sultan portreleri içinde bilinen en eskisi 1865 yılında çizdiği, *Le Monde*

11 Sultan Abdülaziz, *Tygodnik Ilustrowany*, reproduksiyon, Ulusal Müze, Varşova. (Fatma Coşkuner Fotoğraf Arşivi)

illustré'deki⁵⁷ illüstrasyona da kaynaklık eden çalışmasıdır, aynı yıl yaptığı bir diğer resim ise şu an özel bir koleksiyona dâhildir.⁵⁸ *Abdülaziz'in Bir Portresi* sultanı karşıdan ve vücudunun yarısını alacak şekilde göstermektedir. Padişah, üstünde işlemeler ve nişanlar olmayan koyu renk bir giysi ve kırmızı feşiyle sade, koyu renk bir arka planda resmedilmiştir. Resmin asıl teması padişahın yüzüdür ve gerçekçi bir biçimde çizilmiştir. Chlebowski sultanın şişkin yüzünü ve gözlerini gizleme gereği hissetmemiştir. Koyu renk zeminde sultanın açık tenli yüzü dikkatleri üzerinde toplamaktadır. Basında çıkan bir makaleye göre, portrenin doğal bir görünümü vardır.⁵⁹ Ressam bu defa padişahı methedercesine çizmemiştir. Karşıdan görülecek biçimde, rahat bir

53 Stanisław Chlebowski'nin Kamilla, Ksawera ve Helena Chlebowska'ya yazdığı, 13 Aralık 1870 tarihli mektuplar, BJ, Przyb. 240/04.

54 25 Haziran 1865'te *Boğaz'ın Seyri*, 1865; *Kłosy*'den bir reproduksiyon, 1865, S. 17, s. 209.

55 Chlebowski, Abdülaziz'e Haziran 1871'de tahta çıkış yıldönümü için bir hediye vermiştir, bkz. Stanisław Chlebowski'den Kamilla, Ksawera ve Helena Chlebowska'ya gönderilen, 27 Haziran 1871 tarihli mektuplar, BJ, Przyb. 240/04.

56 *Ekselanslarının [Eugenie] İstanbul Seyahati, Hazretlerinin [Sultan] Diplomat Heyetini Beylerbeyi Sarayı'nda Karşılama*, 1869; *Illustration, Journal Universel*'den bir reproduksiyon, 13 Kasım 1869, s. 309, 310.

57 *Sultan Abdulaziz*, 1865; *Le Monde Illustré*'den bir reproduksiyon, 1865, S. 431, s. 44.

58 *Abdülaziz'in Bir Portresi*, 1865; yağlıboya, mukavva, 30, 5 x 25, 3 cm; özel koleksiyon.

59 Charles Yriarte, *Sa Majesté le Sultan*, *Le Monde Illustré*, 1865, S. 431, s. 44, 46.

pozda, bir eli kılıcının kabzasında, diğer eli kemerinin altında resmedilmiştir. Sultanın bu resmi, bir modele bakılarak yapılmış tek portresidir.

Sultan, Chlebowski'yi temsilî portrelerini yapmakla görevlendirmişti. Bunlardan biri Topkapı Sarayı'ndadır (1867)⁶⁰; diğeri *Tygodnik Ilustrowany*'de yayınlanmıştır.⁶¹ Bu iki eserde benzerlikler vardır. İkisi de sultanı ortada tam boy gösteren portrelerdir. Padişahın yüzü sağa dönüktür, iki eserde de yüz ifadesi ve ellerinin duruşu benzerdir. Abdülaziz nişanlar takılı askerî bir palto ve kırmızı bir fes giymiştir; yanında bir kılıç vardır. Arka planda ağaçlar görülür. Sultan kır atından hiç ayrılmazdı, dolayısıyla ya sultan atına biniyor ya da at arka planda bir uşak tarafından tutulurken görülüyor. Padişahın doğallıktan uzak, formal görünümü dikkat çekicidir.

Sanatçı muhtemelen yukarıda sözü edilen çalışmalarını kısa bir sürede yetiştirmek zorunda kalmıştır. Bunun sonucunda da arka planı ve atı resmetmesine fayda sağlayacak doğa çalışmaları yapma fırsatı bulamamıştır. Padişah temsilî portreleri için poz vermemiştir. Sultanın portrelerdeki ve fotoğrafındaki yüz ifadesi ve hatları karşılaştırıldığında sanatçının, padişahın resmini Abdullah Biraderlerin atölyesinde çekilen fotoğrafından kopyaladığı rahatlıkla görülebilir. Sadece padişahın yüz hatlarını ve görünümünü değil, nişanlarını ve nişan kurdelelerindeki kıvrımları da kopyalamıştır.

Abdülaziz'in bu portreleri temsilî olmalarına rağmen sultanın statüsünü tipik bir biçimde vurgulamazlar. Chlebowski sultanı, Hippolyte Flandrin'in III. Napoleon'u sarayın iç mekânında resmettiği gibi (1861) tasvir etmemiştir. Franz Xaver Winterhalter (Louis Philippe'in portresi, 1839; III. Napoleon'un portresi, 1855) ve François Baron Gérard'ın (Louis Philippe'in portresi, 1834) kraliyet resimlerinde yaptıkları gibi taç giyme kıyafetini kullanmamıştır. Winterhalter'ın Louis Philippe'nin portresini çizirken (1841) yaptığı gibi, sultanı sarayında ya da şatafatlı dairesinde resmetmemiştir. Chlebowski,

Abdülaziz'i üniforması, nişanları ve atıyla bir ordu kumandanı olarak vurgulayarak daha incelikli bir tasvire karar vermiş veya kendisinden böyle istemiştir. Benzer bir hükümdar tasviri, Gérard'ın Louis Philippe'yi ağaçların önünde üniformasıyla resmettiği tuvalde görülebilir; at figürü iki çalışmada da karşımıza çıkar (1817).

Chlebowski, sultan için fildişi üzerine portreler de yapmıştır. Bu minyatürlerden üçü Kraków Ulusal Müzesi⁶², Varşova Müzesi⁶³ ve Viyana'daki Albertina Müzesi'ndedir.⁶⁴ Portreler birbirlerinin aynısıdır, neredeyse mekanik bir biçimde boyanmışlardır. Sultan karşıdan, vücudunun üst kısmı görünecek şekilde ve hafifçe sağa dönük resmedilmiştir. Üstünde askerî bir üniforma, bir palto, fes, nişanlar ve kurdeleler vardır. Chlebowski yine Abdülaziz'in bir fotoğrafını kullanarak yüz hatlarını ve giysilerini eksiksiz biçimde buradan kopyalamıştır. Ressamın minyatürleri büyük bir titizlikle boyanmış olması, küçük formatlarda detaylı işçilikleri tercih ettiğini göstermektedir.

Bu minyatürler sultanın sarayından pek çok Avrupalı hükümdara gönderilmiş, onlar da minnettarlıklarını göstermek için Chlebowski'yi nişanlarla ödüllendirmişlerdir. Avusturya-Macaristan imparatoru onu Demir Taç Nişanı'yla⁶⁵; İspanya kralı III. Charles Nişanı'yla⁶⁶; Belçika kralı Leopold Nişanı'yla⁶⁷; Mecklenburg-Schwerin dükü Wend

60 *Abdülaziz'in Bir Portresi*, tuval üzerine yağlıboya, 245 x 165 cm, 1867, Topkapı Sarayı, İstanbul, S. 17/104.

61 *Abdülaziz'in Bir Portresi*, 1864-1872, *Tygodnik Ilustrowany*'den bir reproduksiyon, 1908, S. 34, s. 671.

62 *Abdülaziz'in Bir Portresi*, 1864-1872; suluboya, guaj, fildişi, 11 x 8,6 cm; Kraków Ulusal Müzesi, no. III-min 233.

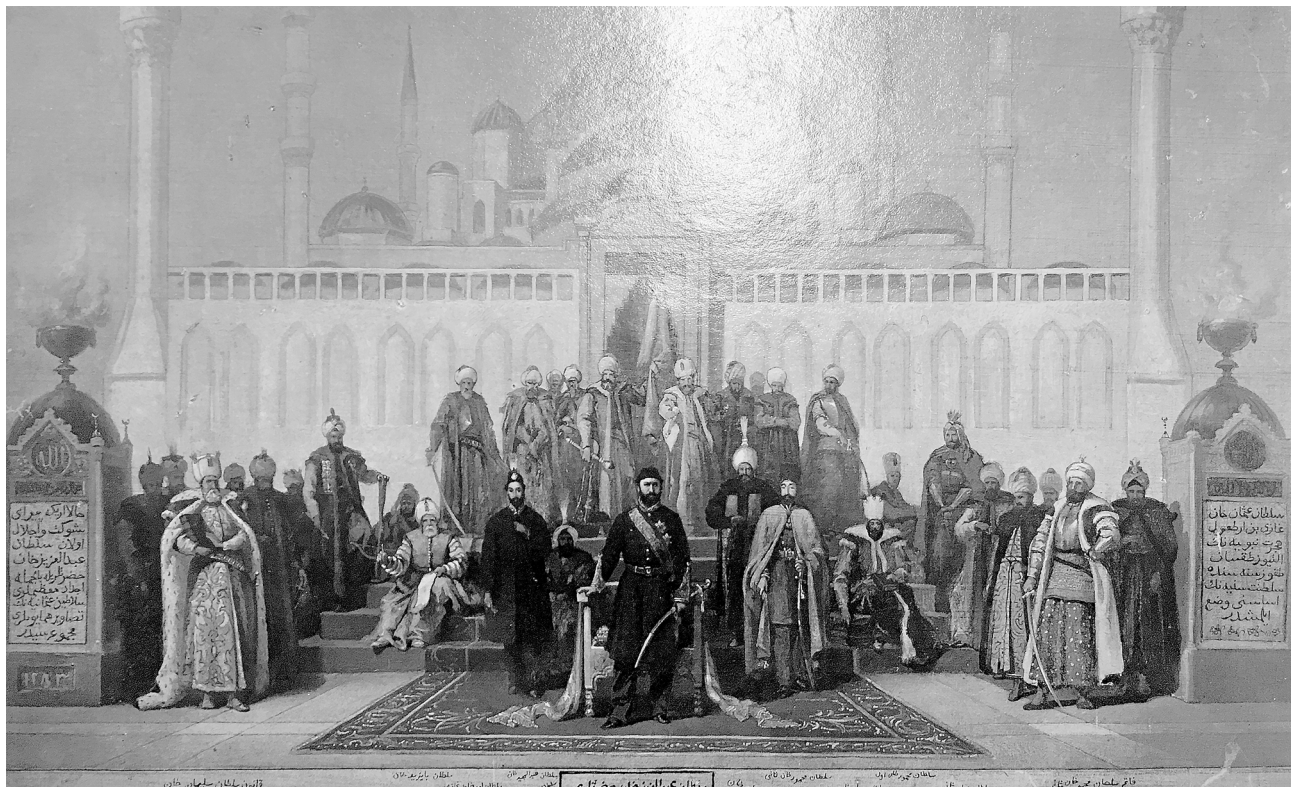
63 *Abdülaziz'in Bir Portresi*, 1864-1872; guaj, fildişi, 10,9 x 8,5 cm; Varşova Ulusal Müzesi, no. Min. 546.

64 *Abdülaziz'in Bir Portresi*, 1864-1872; suluboya, fildişi, 7,2 x 5,8 cm; Albertina Müzesi, Viyana, no. 34663.

65 Stanisław Chlebowski'den Kamilla, Ksawera ve Helena Chlebowska'ya gönderilen, 1 Haziran 1871 tarihli bir mektup, BJ, Przyb. 240/04.

66 Mektup, 1 Haziran 1871, BJ, Przyb. 240/04. 30 Nisan 1871 tarihli, 3. rütbeden III. Charles Nişanı ödülünü teyit eden bir belge, Stanisław Chlebowski tarafından yazılmış otobiyografik notlar, Przyb. 233/04. August'un bir mektubu, İspanya kralı, 28 Mart 1871 tarihli, Przyb. 233/04.

67 Stanisław Chlebowski'den Kamilla, Ksawera ve Helena Chlebowska'ya gönderilen, 14 Şubat 1872 tarihli bir mektup, BJ, Przyb. 241/04. 14 Şubat 1872 tarihli, Leopold Nişanı ödülünü teyit eden bir belge, Stanisław Chlebowski tarafından yazılmış otobiyografik notlar, Przyb. 233/04.

12 *Osmanlı Sultanları*, fotoğraf, Ulusal Müze, Varşova. (Fatma Coşkuner Fotoğraf Arşivi)

Tacı Nişanı'yla⁶⁸; II. Vittorio Emanuele Kutsal Müjde Nişanı'yla⁶⁹ ve St. Olav Norveç Kraliyet Nişanı'yla⁷⁰ mükâfatlandırmışlardır.

Abdülaziz'in ilginç bir portresi de sultanı, Sultanahmet Camii'nin avlusunda Osmanlı hanedanı üyeleri ile birlikte tasvir eden yağlıboya tablodur.⁷¹ Kompozisyonda simetri kuralları gözetilmiştir. Abdülaziz,

68 9 Haziran 1873 tarihli, Wend Tacı Nişanı ödülünü teyit eden bir belge, Stanisław Chlebowski tarafından yazılmış otobiyografik notlar, Przyb. 233/04. Stanisław Chlebowski'den Kamilla, Ksawera ve Helena Chlebowska'ya gönderilen, Aralık 1872 tarihli bir mektup, BJ, Przyb. 241/04.

69 26 Nisan 1874 tarihli, Kutsal Müjde Nişanı ödülünü teyit eden bir belge, Stanisław Chlebowski tarafından yazılmış otobiyografik notlar, Przyb. 233/04. Stanisław Chlebowski'den Kamilla, Ksawera ve Helena Chlebowska'ya gönderilen, 11 Haziran 1874 tarihli bir mektup, BJ, Przyb. 241/04.

70 Süslemelerin minyatürleri, Stanisław Chlebowski tarafından yazılmış otobiyografik notlar, BJ, Przyb. 233/04. Şu nişanların minyatürleri günümüze ulaşmıştır: Mecidiye Nişanı, III. Charles Nişanı, Wend Tacı Nişanı, Leopold Nişanı ve St. Olav Norveç Kraliyet Nişanı.

71 *Osmanlı Sultanları* (aynı zamanda *Türk Sultanları*), 1867, tuval üzerine yağlıboya, 23 x 38.8 cm, Lviv Ulusal Sanat Galerisi, no. Z-434.

etrafı Osmanlı hanedanının önde gelenleriyle çevrili bir halde ortadadır. Solunda abisi Abdülmecid, sağında babası II. Mahmud vardır. Bu çalışma hiç şüphesiz bütün Osmanlı hanedanının desteğini alan sultanın bir hükümdar olarak statüsünü vurgulamaktadır. Arka plan da tesadüfi seçilmemiştir. Sultanahmet Camii, sultanın camisidir. Abdülaziz'in döneminde Osmanlı sultanının "sadece Osmanlı İmparatorluğu'nun hükümdarı olmakla kalmayıp bütün Müslümanların halifesi" olduğuna ve daha önceki halifelerin halefi olduğuna inanılıyordu. Afrika ve Asya'daki çoğu Müslüman devletin sömürge altına alındığı bir dönemde bu yeni iddia çok geçmeden desteklendi ve Osmanlı Hilafeti anti-Avrupa ve anti-Batı güçlerinin odak noktası haline geldi.⁷²

Chlebowski'nin tablosundaki sahne, hiç şüphesiz bu doktrinin bir ifadesiydi. Abdülaziz'in gücünün vurgulanması, yerine tahta geçecek olanı atayabilmesine yönelik destekleyici bir atıfta da

72 Bernard Lewis, *Narodziny Nowoczesnej Turcji*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1972, s. 159.

bulunmuş olabilir. Türk sanatında padişahları resmetmenin analogik bir yöntemi yoktur. Chlebowski, Horace Vernet'in Louis Philippe'i oğullarıyla Versay Sarayı'nda (1847) resmeden eserinden ve Joseph-Désiré Court'un aynı kralı Milli Muhafızlara bayrak verirken tasvir eden çalışmasından (1836) esinlenmiş olabilir.

Chlebowski saray sahneleri ve portrelerin yanı sıra savaş konulu tablolar da yapmıştır. 1866 yılının Kasım'ında, sultan Chlebowski'yi Girit'te çıkan ayaklanmaları tasvir eden altı resim yapmakla görevlendirdi. İsyancılar bastırıldı. 1867'de Sadrazam Fuad Paşa, Girit'e gitti; Chlebowski de açık havada ön taslakları yapmak için gitmiş olabilir. Bu projenin gerçekleşip gerçekleşmediği bilinmiyor. Abdülaziz bu tablolara kırk beş bin kuruş (yaklaşık 450 lira) ödeyecekti.⁷³

Lviv Ulusal Sanat Galerisi'nde, *Türk Esaretinde Yunan Ordusu*⁷⁴ ve *Kalenin Kuşatılması*⁷⁵ tablolarının taslakları bulunmaktadır. Chlebowski muhtemelen onları 1867'de yapmıştır. Savaş temalı olmalarına rağmen bu çalışmalarda savaş tasvirleri ağırlıklı olarak yer almaz. Kahverengi ve mavinin koyu tonlarında, genel hatlarıyla çizilmiş, peyzaj formlarını büyük ölçekli olarak vurgulayan dağ manzarası geniş yer tutar. İki ordu da koyu hatlarla gelişigüzel çizilmiştir. Chlebowski'nin doğallığı yakalama yeteneği, örneğin atları resmediş biçiminde (*Türk Esaretinde Yunan Ordusu*) kolaylıkla gözlemlenebilir. Sözü edilen taslaklar, fevkalade bir kompozisyon yeteneğine ve manzaraya olan duyarlılığına şahitlik ederler. Bu, Chlebowski'nin diğer savaş sahnelerinde görülmez.

Muhtemelen 1867-69 yılları arasında Chlebowski, İtalyan ressam Alberto Pasini ile tanıştı.⁷⁶

73 Chlebowski'nin 29 Kasım 1866 tarihli bir notu, resimlerin listesi, sergilerine dair yazışmalar ve akıbetlerine ilişkin basında yazılanlar. Stanisław Chlebowski'nin koleksiyonunun satışına ilişkin belgeler, BJ, Przyb. 236/04.

74 *Girit Ayaklanmasını Tasvir Eden Tablonun Bir Çalışması* (diğer adı *Türk Esaretindeki Yunan Ordusu*), yaklaşık 1867, yağlıboya, kâğıt, tuval, 23 x 39 cm, Lviv Ulusal Sanat Galerisi, no. Z-436.

75 *Girit Ayaklanmasını Tasvir Eden Tablonun Bir Çalışması* (diğer adı *Kale Kuşatması*), yaklaşık 1867; tuval üzerine yağlıboya, 23 x 39 cm; Lviv Ulusal Sanat Galerisi, no. Z-435.

76 Stanisław Chlebowski'den Kamilla, Ksawera ve Helena

Chlebowski gibi Pasini de Girit ayaklanmasını konu alan iki tablo yapmakla görevlendirilmişti.⁷⁷ Türkiye'den ayrıldıktan sonra İtalyan ressam, 1869'da, Paris'te hâlâ bu tablolar üzerinde çalışıyordu.⁷⁸ Pasini'nin yaptığı, Osmanlı-Yunan muharebesini tasvir eden bir tablo Dolmabahçe Sarayı'nın koleksiyonundadır. Chlebowski'nin *Kale Kuşatması* tablosuyla Pasini'nin eseri arasında benzerlikler vardır. İki sanatçı da dağ manzarasına odaklanmayı tercih etmiştir; asker figürleri küçüktür, manzaraya hâkim olmalarından ziyade tamamlayıcı bir işlevleri vardır. Pasini de, Chlebowski de kaleyi bombalanmış halde resmetmişlerdir.

Mary Roberts makalesinde, Chlebowski'nin Askeri Müze'de ve İstanbul'daki Dolmabahçe Sarayı'nda muhafaza edilen savaş temalı tablolarına odaklanmıştır. İstanbul'daki tabloları, Abdülaziz'in Kraków Ulusal Müzesi'ndeki çizimleriyle karşılaştırmıştır.⁷⁹ Bu doğrultuda, Abdülaziz'in arka planındaki yapıları ve savaşan figürleri vurguladığı *Sultanın Önünde Yürüyen Savaş Esirleri - Sultan III. Mehmed'in Eğri Kalesi'ni Zapt Etmesi*⁸⁰ tablolarını ele alabiliriz. Sultanın taslaklarının analizi, örneğin ordunun bir kaleye hücumunu tasvir eden çizimin Chlebowski'nin *Türk Ordusunun Hücumu*⁸¹ tablosunda kullanıldığını varsaymamıza yol açar.

Chlebowski'ye gönderilen, 22 Ağustos 1872 tarihli bir mektup, BJ, Przyb. 241/04; Stanisław Chlebowski'den Józef Ignacy Kraszewski'ye gönderilen, 19 Şubat 1873 tarihli bir mektup, Józef Ignacy Kraszewski'nin Mektubu, BJ, 6491/IV.

77 Literatürde, Pasini'nin Türkiye'deki ikâmetine dair farklı tarihler verilmiştir. Thornton 1868-69 yılları arasını vermiştir, bkz. Lynne Thornton, *The Orientalists, Painter-Travellers*, ACR Edition, Paris 1994, s. 144. Lemaire ise 1867-1869 yılları arasını verir, bkz. Gérard-Georges Lemaire, *The Orient in Western Art*, H. F. Ullmann, 2008, s. 195.

78 Alberto Pasini'nin Stanisław Chlebowski'ye yazdığı, 21 Nisan 1869 tarihli bir mektup; Stanisław Chlebowski'nin Mektubu, BJ, Przyb. 238/04.

79 Roberts, "Ottoman Statecraft and the 'Pencil of Nature'", s. 20-23.

80 *Sultan III. Mehmed'in Eğri Kalesi'ni Zapt Etmesi'nin Bir Çalışması* (önceki adı *Sultanın Önünde Yürüyen Savaş Esirleri*), Abdülaziz'in düzeltmeleriyle; 1866-1872, kalem, kırmızı mürekkep, kâğıt, 26 x 37,2 cm; Kraków Ulusal Müzesi, III r.a. 10296.

81 *Türk Ordusunun Hücumu, 1867-1872*, tuval üzerine yağlıboya, 61,5 x 91,3 cm; Milli Saraylar Koleksiyonu, İstanbul, no. 11/1517.

13 Stanislaw Chlebowski, *Sultan I. Mahmud Devri'nde Belgrad Kalesi'ne Hücum*, tuval üzerine yağlıboya, 75 x 124.3 cm, Env. No. 11/1496. "İstihlas ve Muharebe-i Sırbistan ve Belgrad ve Zaman-ı Mahmud-ı Evvel Han Gazi Binemcetu."

Padişahın kuşatma altındaki bir kaleye dair başka bir taslağı, Chlebowski'nin *I. Mahmud Devri'nde Belgrad Kuşatması*⁸² tablosunda görülebilir. Eskiz defterinin sayfaları, diğer çizimlerin yanı sıra, *Varna Savaşı*⁸³ tablosunu hatırlatan, kırmızı mürekkeple çizilmiş, savaştan iki süvari figürü; *Türk Ordusunun Hücumu* ya da *Türk-Yunan Savaşı*⁸⁴ tablolarını hatırlatan, dumanlar altında asker figürleri; veya *Mohaç Savaşı*⁸⁵ ya da *Türk-Avusturya Muharebesi*⁸⁶ tablolarını anımsatan, taarruza geçmiş süvari figürleriyle doludur.

82 *I. Mahmud Devri'nde Belgrad Kuşatması*, 1867-1872, tuval üzerine yağlıboya, 75 x 124 cm; Millî Saraylar Koleksiyonu, İstanbul, no. 11/1496.

83 *Varna Savaşı*, 1867-1872, tuval üzerine yağlıboya, 300 x 400 cm, Askeri Müze, İstanbul, no. 504.

84 *Türk-Yunan Savaşı*, 1867-1872, tuval üzerine yağlıboya, 75 x 124,5 cm, Millî Saraylar Koleksiyonu, İstanbul, no. 11/1498.

85 *Mohaç Savaşı*, 1867-1872, tuval üzerine yağlıboya, 76 x 125 cm, Millî Saraylar Koleksiyonu, İstanbul, no. 11/1489.

86 *Türk-Avusturya Muharebesi*, 1867-1872, tuval üzerine yağlıboya, 63 x 92 cm, Millî Saraylar Koleksiyonu, İstanbul, no. 11/1518.

19. yüzyıl basınında, sultanın, tabloların temalarında ve formal yapısında belirleyici rol oynadığından bahsedilmiştir. *Klasy*'de yazılanlara göre, "Sultan genellikle [...] ona tablonun temasını vermiş, kompozisyonu ve icrasını en ufak detayına dek yönlendirmiştir."⁸⁷ *Wędrowiec*'de, Stanisław Witkiewicz şunu yazmıştır: "[...] Saray memurları uşaklarla birlikte aniden içeri girerler, yapılmakta olan resmi alıp sultana götürürler; bir süre sonra sultanın değişiklik talepleriyle resmi geri getirirlerdi."⁸⁸ Antoni Zaleski de hatıralarında şöyle yazmıştır: "Aziz mavi atlar ve yeşil aslanlar çizmesini bile isterdi; padişahın isteklerini yerine getirmek zorundaydı, bazen halifenin emriyle çok büyük tabloları yalnızca birkaç günde bitirmesi gerekiyordu."⁸⁹

87 *Klasy*, S. 994, 1884, s. 44.

88 *Wędrowiec*, S. 27, 1884, s. 317-318.

89 Zaleski, *Z Wycieczki na Wschód*, s. 499.

Chlebowski'nin savaş sahneleri analiz edildiğinde, sanatçının belli birkaç kompozisyon ve bazı şematik yöntemler kullandığı ortaya çıkmaktadır. Tekrar eden figürlerden biri, ortada şaha kalkmış attaki bir süvari figürüdür; ki bu *Türk-Avusturya Muharebesi*, *Bir Balkan Kalesinin Zapt Edilmesi*⁹⁰ ile *Varna Savaşı*⁹¹ ve *Mohaç Savaşı*⁹² tablolarının iki versiyonunda da görülmektedir. Diğer bir çizim de tepede hareket halinde bir süvari ve aşağıya doğru yayılan askerlerin oluşturduğu üçgen formunda bir kompozisyonudur. Bunlar, *I. Mahmud Devri'nde Belgrad Kuşatması* ve *Türk-Yunan Savaşı*⁹³ tablolarının temelini oluşturan kompozisyon prensipleriydi.

Büyük savaş sahneleri şu şekilde resmediliyordu: altta bir süvari birliği, üstte kapalı bir gökyüzü, arka planda belli belirsiz görünen bir kale. Padişahları resmeden sahnelerin kompozisyonları farklıydı. Savaşı yöneten sultan figürü ya *Budapeşte Taarruzu*⁹⁴ ve *Sultan III. Mehmed'in Eğri Kalesi'ni Zapt Etmesi*⁹⁵ tablolarında olduğu gibi bir tepenin üstüne yerleştirilmiştir, ya da *IV. Murad'ın Bağdat'a Girmesi*⁹⁶ ve *Kanûnî Sultan Süleyman*⁹⁷ tablolarında olduğu gibi muzafferane bir şekilde savaş alanına yürüyerek fethedilen toprağa basan bir kompozisyonla çizilmiştir.

Chlebowski'nin savaş tablolarında, karakterlerin ve atların çok sayıda tekrar eden şematik tasvirleri de vardır. Bir padişah veya kumandanın,

14 Stanisław Chlebowski, *Sultan IV. Murad'ın Bağdat Seferi*, tuval üzerine yağlıboya, 38.5 x 46.5 cm, Env. No. 11/1499.

sahnenin ortasında, kır atının üstünde sıçraması veya dört nala gitmesi yaygın bir figürdür. Bu figür, *Türk-Avusturya Muharebesi*, *IV. Murad'ın Bağdat'a Girmesi* (iki versiyonu), *Kanûnî Sultan Süleyman*, *Türklerin Semendire Kalesi'ne Taarruzu*⁹⁸, *Yanıkale Savaşı*⁹⁹ ve *Varna Savaşı*'nda görülebilir. *Mohaç Savaşı*, *Türk Ordusunun Hücumu*, *I. Mahmud Devri'nde Belgrad Kuşatması* ve *Türklerin Semendire Kalesi'ne Taarruzu* tablolarında ise ön planda, karanlık, engebeli zeminde fethedilen şehirlerin askerlerinin cesetleri görülür. Şematik olarak tekrar eden tasvirler diğer tablolarında da vardır. *Türk Ordusunun Hücumu* ve *Türklerin Semendire Kalesi'ne Taarruzu*'nda, ön planda, sırt üstü yatmış pozisyonundaki ölü asker figürü iki tabloda da birebir aynı gibidir.

90 *Bir Balkan Kalesinin Zapt Edilmesi*, 1867-1872, tuval üzerine yağlıboya, Milli Saraylar Koleksiyonu, 62.2 x 93.3 cm İstanbul, no. 11/1490.

91 *Varna Savaşı*, 1867-1872, tuval üzerine yağlıboya, 300 x 400 cm, Askeri Müze, İstanbul, no. 503, 504.

92 *Mohaç Savaşı*, 1867-1872, tuval üzerine yağlıboya, 113 x 135 cm, Askeri Müze, İstanbul, no. 342.

93 *Türk-Yunan Savaşı*, 1867-1872, tuval üzerine yağlıboya, Milli Saraylar Koleksiyonu, İstanbul.

94 *Budapeşte Taarruzu*, 1867-1872, tuval üzerine yağlıboya, 62 x 105 cm, Milli Saraylar Koleksiyonu, İstanbul, no. 11/1520.

95 *Sultan III. Mehmed'in Eğri Kalesi'ni Zapt Etmesi*, 1867-1872, tuval üzerine yağlıboya, Milli Saraylar Koleksiyonu, İstanbul.

96 *IV. Murad'ın Bağdat'a Girmesi*, 1867-1872, tuval üzerine yağlıboya, 46 x 38,5 cm, Milli Saraylar Koleksiyonu, İstanbul, no. 11/1499.

97 *Kanûnî Sultan Süleyman*, 1867-1872, tuval üzerine yağlıboya, 62 x 92 cm, Milli Saraylar Koleksiyonu, İstanbul, no. 11/1521.

98 *Türklerin Semendire Kalesi'ne Taarruzu*, 1867-1872, tuval üzerine yağlıboya, 75 x 124,5 cm, Milli Saraylar Koleksiyonu, İstanbul, no. 11/1491.

99 *Yanıkale Savaşı*, 1867-1872, tuval üzerine yağlıboya, 190 x 310 cm, Askeri Müze, İstanbul, no. 471.

15 Stanislaw Chlebowski, *Semendire Kalesi'nin Kuşatılması*, tuval üzerine yağlıboya, 75.6 x 124.6 cm, Env. No. 11/1491. "Semendire Kalesi Pişgahında Ahmed Paşa Muharebesi."

Türk Ordusunun Hücumu ve Türk-Avusturya Muharebesi'nde, yine ön planda, yüzü yere dönük halde ölmüş bir asker figürü vardır. *Türklerin Semendire Kalesi'ne Taarruzu* ve *Türk-Yunan Savaşı* tablolarında atların altında ezilen asker figürü birebir aynıdır. Sıçrayan ve boynunu öne doğru uzatan kır at figürü de sıkça görülür: *Türk-Yunan Savaşı*, *Mohaç Savaşı*, *I. Mahmud Devri'nde Belgrad Kuşatması*, *Türk Ordusunun Hücumu*, *Türk-Avusturya Muharebesi*, *Varna Savaşı*. *Varna Savaşı*'nın iki versiyonunda da sanatçı düşmanı çarpışırken onu atından deviren Türk figürünü kullanmıştır. Neredeyse tüm tablolarında, arka planda dalgalı bulutlarla kaplı mavi gökyüzü, köşelerde ise savaşın tozu dumanı arasında belli belirsiz görülen bir kale vardır.

Karakterler son derece şematik ve katı bir üslupla çizilmişlerdir, bunun nedeni de hiç şüphesiz öncesinde saha çalışmalarının yapılamamış olmasından kaynaklanmaktadır. Bu sahneleri yaratırken, Chlebowski temsili bir at ve süvari kullanmıştır, bunlar Chlebowski'nin İstanbul'daki atölyesini gösteren bir illüstrasyonda görülmektedir.¹⁰⁰ Savaşan figürlerin kendilerine özgü yüz hatları yoktur; ressam, hükümdarların çizimine biraz daha özen göstermiştir, ama onların da yüzlerinde ifade yoktur. Bunlar, bitmemiş çalışmalar gibilerdir; çoğunlukla sadece padişah ve ortadaki birkaç figür daha detaylı çizilmişlerdir.

100 Kłosy, 1877, S. 623, s. 361, 367.

Bunun kökeninde zaman baskısıyla çalışmak yatmaktadır. Sanatçının savaş temalı tabloları arasında Türk-Yunan savaşlarını konu alan eserleri dikkat çekmektedir. Dolmabahçe Sarayı'nda muhafaza edilen bu tablolar daha detaylı biçimde resmedilmişlerdir. Bu eserlerde, figürleri ve hareketlerini tasvir ederken ressamın ifadeleri yakalamaya gayret ettiği çok açıktır; renk şemaları da hayranlık uyandırıcıdır.

Yine de tabloların çoğunda savaşçılar ve atları doğallıktan uzak kuklalar gibilerdir; çoğu yerde figürlerin orantılarında hatalar vardır. Renkler yoğun kullanılmıştır: parlak mavi gökyüzü askerlerin renkli üniformalarıyla kontrast oluşturur; inceltmesi gereken kısımlar koyu renklerle boyanmıştır. Savaş sahneleri ince ayrıntılar ve renk geçişlerinden yoksundur.

Padişaha iş yetiştirme stresi içinde çalışan Chlebowski, savaş tablolarında hiç şüphesiz yüzyılların motif hazinesinden ve formal çözümlerden yararlanmıştır. Örneğin, sıklıkla sıçrayan narin bir at figürü kullanmıştır (*Türk-Yunan Savaşı*, *Sultan III. Mehmed'in Eğri Kalesi'ni Zapt Etmesi*, *Türk-Avusturya Muharebesi*). Bunu muhtemelen Horace Vernet'in *Poniatowski'nin Ölümü*'nden almıştır. Başını öne doğru uzatmış düşen at motifi (*IV. Murad'ın Bağdat'a Girmesi*, *Türk-Yunan Savaşı*, *Türk-Avusturya Savaşlarından Bir Sahne*) de muhtemelen Delacroix'in *Nancy Çarpışması* tablosundan alınmıştır.

Chlebowski savaş motifleri arayışında Juliusz Kossak'ın rehberliğinden faydalanmış olabilir; nitekim onun eserlerini çok takdir ediyordu ve ailesine yazdığı mektuplarda ondan övgüyle söz ediyordu.¹⁰¹ Savaş tablosu ressamlarının pek çok tasviri ve motifi, Kossak tablolarına olan hayranlığı dolayısıyla Chlebowski'nin tablolarına girmiş olabilir. Bana kalırsa Kossak'ın, reproduksiyonları 1860'lı yıllarda basında çıkan birkaç tablosu, Chlebowski'nin Abdülaziz için yaptığı tablolarla kıyaslanmalıdır. Aleksander Morsztyn'in Chocim yöresindeki zaferini onu at üstünde tasvir ederek çizen Kossak'ın tablosu¹⁰², Chlebowski'nin *IV. Murad'ın Bağdat'a Girmesi* tablosunu anımsatır. Kossak'ın Chodkiewicz'i, Warka Savaşı'nda¹⁰³ at sırtında nehre atlarken tasvir eden tablosu, benzer biçimde kır atının üstünde kendini savaşın ortasına atan Türk figürü ile kıyaslanabilir (*Türk-Avusturya Muharebesi*). Chlebowski, *Budapeşte Taarruzu* tablosunda Kossak'ın *Kircholm'de Chodkiewicz*¹⁰⁴ tablosundan esinlenmiş görünmektedir. Chlebowski'nin savaş tablolarında birkaç kez görülen bu düşen at figürü, Kossak'ın *Cecora Muharebesi*¹⁰⁵ tablosunda da görülmektedir. Bireysel motiflerin yanı sıra, Chlebowski'nin uçsuz bucaksız ve kalabalık savaş sahneleri ile Doğu üslubunda çizilmiş atları da Kossak'tan esinlenilmiş olabilir.

Chlebowski için diğer bir motif hazinesi de hiç şüphesiz Versay'daki savaş tabloları galerisidir. Ressam 1864 yılına dek Paris'te yaşadığından, muhtemelen tarihî tabloları kendisi de biliyordu. Galeri, 1837'de Louis Philippe tarafından kurulmuştur. Dönemin sanatçılarının yaptıkları bu tabloların gayesi, Fransa'nın şanlı zaferlerini ölümsüzleştirmekti. Eserlerin çoğunun çok yüksek sanatsal değeri olduğu söylenemezdi. Bu serginin amacı kaliteli resimler sunmak değil, propaganda işlevi görmektir.

101 Stanisław Chlebowski'den Kamilla, Ksawera ve Helena Chlebowska'ya gönderilen, 22 Nisan 1871 tarihli bir mektup, BJ, Przyb. 240/04.

102 *Tygodnik Ilustrowany* 1861, S. 117, s. 236.

103 *Tygodnik Ilustrowany* 1862, S. 132, s. 133.

104 *Tygodnik Ilustrowany* 1862, S. 157, s. 125.

105 *Tygodnik Ilustrowany* 1862, S. 159, s. 144.

Chlebowski'nin Abdülaziz için yaptığı eserlerin kompozisyonları sıklıkla Versay koleksiyonundan esinlenilmiştir.

Chlebowski'nin tablolarında tekrarlanan bir motif olarak sahnenin ortasında, beyaz bir atın üstünde, yerde yatan askerleri ezerek yükseğe tırmanan kumandan figürü, Gros'un *Abukir Muharebesi* (1807), Horace Vernet'in *Las Navas de Tolosa Muharebesi* (1817), Jean-Victor Schnetz'in *Kont Eudes'in 885'te Paris'i Normanlara Karşı Savunması* (1834), Alexandre Evariste Fragonard'ın *Marignan Muharebesi* (1836) ve Charles-Philippe Larivière'in *Mons-en-Puelle Muharebesi* (1839) tablolarında da görülür. François Joseph Heim'in beyaz atını savaş alanına süren kumandanı tasvir ettiği *Rocroy Muharebesi* (1838) tablosu, Chlebowski'nin *Kanûnî Sultan Süleyman ve IV. Murad'ın Bağdat'a Girmesi* tablolarıyla karşılaştırılabilir. Chlebowski'nin ön planda yer alan öldürülmüş adam figürü, Versay koleksiyonundaki Fragonard'ın *Marignan Muharebesi*, François-Edouard Picot'un *Calais Kuşatması* (1838), Heim'in *Rocroy Muharebesi*, Larivière'nin *Dunkirk Kuşatması* (1837) tablolarında da görülebilir.

Chlebowski'nin savaş tablolarının form açısından çağdaşı diğer eserlerden ne kadar farklı olduğu, Salon'da sergilenen benzer konulu eserlerle kıyaslandığında görülebilir. Chlebowski 1864 yılında, Paris'te, Ernest Meissonier'in *Solferino Muharebesinde III. Napoléon* (1863) tablosunu görme imkânı buldu; bu tablo da *Budapeşte Taarruzu* ile kıyaslanabilir. Ressamlar hükümdarları, kumandanlarıyla çevrili bir halde savaş alanına tepeden bakar pozisyonda tasvir etmişlerdi. Bununla birlikte kompozisyonları farklı şekillerde oluşturdukları da görülmekteydi. Örneğin, Meissonier'in III. Napoleon'u merkezde olmasına rağmen uzaktadır ve profilden görünür. Chlebowski'ye tablosunda sultan figürünü vurgulaması emredilmişti. Atlar da farklı resmedilmiştir. Chlebowski'nin atları doğallıktan uzaktır, oysa Meissonier'inkiler mükemmellik timsalidirler. Peyzaj ve gökyüzü de farklıdır. Sultanın ressamının Budapeşte'si ölçekli maket gibidir; sahnede hiç boşluk yoktur. Solferino ise uçsuz bucaksız peyzajı, doğal manzarası ve

geniş, bulutlu gökyüzüyle dikkat çeker. Bu analiz göstermektedir ki, form açısından bakıldığında, Chlebowski'nin savaş sahneleri, çağdaşı olan emsallerinden oldukça geridedir.

Avrupalı eleştirilenler, Chlebowski'nin Abdülaziz'in emriyle yaptığı resimler hakkında bilgi sahibi olma imkânı bulamamışlardır; çünkü bunlar, ressam hayattayken Fransa veya Polonya'da sergilenmemişlerdir. Zaten ressamın kendisi de bunların daha geniş bir kitleye sergilenmelerini istemiştir. Basında, belki de sanatçının kendisinden veya arkadaşlarından alıntı yapılarak yazılanlara göre, resimler Abdülaziz'in denetimi altında ve onun kesin emirleri doğrultusunda yapılmıştır ve ressamın bu şartlar altında çalışması, eserlerin kalitesini etkilemiştir.¹⁰⁶ Józef Ignacy Kraszewski, 1867 yılında yayınlanan *Rachunki* adlı kitabında Chlebowski'den bahsetmiştir. Chlebowski'nin

106 *Czas*, S. 250, 1872, s. 2; *Wędrowiec*, S. 27, 1884, s. 317-318; *Tygodnik Powszechny*, S. 30, 1884, s. 466.

16a Stanislaw Chlebowski, *Savaş Sahnesi*, Ulusal Müze, Env. Rys. Pol. 7769, Varşova. (Fatma Coşkunero Fotoğraf Arşivi)

sultanın isteğiyle yapılan eserlerini değerlendirek şöyle yazmıştır: “Chlebowski gerçekten yetenekli; ancak gitmeye zorlandığı yolun onun için doğru bir yol olduğundan emin değiliz... O hiçbir zaman savaşların ve koskoca tabloların ressamı olmamıştır. Bir köşede sessizce düşüncelere dalmayı seven bir sanatçısıdır... Ama ne yapmalı, insanların

16b Stanislaw Chlebowski, *Vidin Kalesi*, 19. yüzyıl sonu, tuval üzerine yağlıboya, 78 x 126 cm, Env. No. 125. (Harbiye Askeri Müzesi Resim Koleksiyonu)

17 Stanisław Chlebowski, *Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'a Girişi*, tuval üzerine yağlıboya, 500 x 1100 cm., Ulusal Müze, Env. No. MNK II-a-72, Krakov.

*resmini yapamıyorsan atların resmini yapmak zorundasın... Ne kadar yazık!*¹⁰⁷

Saray için çalışmak, ressamın çok fazla vaktini aldı ve sağlığını bozdu. Sanatçı, padişah ve onun sanat zevki hakkında pek iyi şeyler düşünmemekle birlikte onu hiçbir zaman patron olarak da görmemiştir. Saraydaki işi hakkında ironik bir dille “[Sultan] yabani atlardan hoşlanıyor, ben de ona böyle atların resmini yapıyorum”¹⁰⁸ diye yazmıştır. Ailesine gönderdiği bir mektupta sultanın savaş sahnelerinde ısrar ettiğinden yakınmıştır. Mektubun devamında, yeni bir tablo üzerinde çalışmaya başladığını, ona eşlik eden sultanın tuvalde yerde yatan birkaç asker daha olsa mı diye düşündüğünü anlatmıştır.¹⁰⁹ Chlebowski, padişahı bir hayalperest, hatta esrik olarak tanımlıyordu.¹¹⁰ Abdülaziz için çalışmayı hapiste olmak, hatta “ruhunu sultana satmak” olarak görüyordu.¹¹¹

Görüldüğü kadarıyla sultan ressamı fazlasıyla çalıştıyordu. Chlebowski bütün gününü çalışarak

geçirmesine rağmen, sık sık akşamları da saraya çağırılıyor ve padişahın direktifleri doğrultusunda tablosunda düzeltmeler yapması isteniyordu.¹¹² Sanatçı, “[Hastalandığımda Abdülaziz] beni görmeye can atıyordu”¹¹³ diye yazmıştır. Chlebowski, saray ressamlığından istifa etmesinden sonra dahi sultanın, kendisinin geri dönmesini talep ettiğini duymuştu: “Yerinde duramıyor, ressamımı bana getirin diyordu.” Padişah, saraydan ayrılmasından sonra Chlebowski'nin yaptığı bütün tabloların, hatta ressamın henüz yapmaya dahi başlamadığı *II. Mehmed'in İstanbul'a Girmesi* tablosunun bile kendisine teslim edilmesini talep etmiştir.¹¹⁴

Chlebowski yapmak zorunda kaldığı temalar ve formlardan da şikâyetçidir. Ailesine şunu itiraf etmiştir: “Sadece saray için değil, genel olarak insanlar için resim yapmaya tüm kalbimle, müthiş bir biçimde can atıyorum.”¹¹⁵ İşten ayrıldıktan sonra Józef Ignacy Kraszewski'ye, “Saray ortamında kazanç için harcadığım vakti telafi etmek istiyorum”¹¹⁶

107 Józef Ignacy Kraszewski, *Z roku 1866, Rachunki*, Poznań: Księgarnia J. K. Zupańskiego, 1867, s. 291, 292.

108 Stanisław Chlebowski'den Kamilla, Ksawera ve Helena Chlebowska'ya gönderilen, 27 Mayıs 1870 tarihli bir mektup, BJ, Przyb. 240/04.

109 Mektup, 9 Nisan 1871, BJ, Przyb. 240/04.

110 Mektup, 30 Haziran 1870, BJ, Przyb. 240/04; Aynı yerde, 8 Temmuz 1874, BJ, Przyb. 241/04.

111 Mektup, 10 Şubat 1872, BJ, Przyb. 241/04.

112 Mektup, 7 Ekim 1870, BJ, Przyb. 240/04; Aynı yerde, 9 Mayıs 1872, BJ, Przyb. 241/04.

113 Mektup, 9 Ağustos 1871, BJ, Przyb. 240/04.

114 Mektup, 19 Nisan 1874, 21 Mayıs 1874, 1 Haziran 1874, BJ, Przyb. 241/04.

115 Mektup, 25 Haziran 1872, BJ, Przyb. 241/04.

116 Stanisław Chlebowski'den Józef Ignacy Kraszewski'ye gönderilen, 19 Şubat 1873 tarihli bir mektup, Józef Ignacy Kraszewski'nin Mektubu, BJ, 649/IV.

18 Stanislaw Chlebowski, *Sultan Abdülaziz*, kemik üzerine guaj, 10.9 x 8.5 cm., Ulusal Müze, Env. No. Min.546, Varşova.
(Fatma Coşkuner Fotoğraf Arşivi)

diye yazmıştı; arkadaşına, “Sultanın gözetimi altında kendimle karşı karşıya gelerek resim yaptım”¹¹⁷ diye itirafta bulunmuş ve şunu eklemişti: “Değerli vaktimin büyük kısmı tablolarımla yakından ilgilenen sultana hizmet etmekle geçti.”¹¹⁸

Sarayda çalışmak maddi açıdan cazip olmasına rağmen, sonunda Chlebowski için yıkıcı bir hale gelmiştir. Tarihî ve günlük hayata dair resimler yapan, gelecek vaat eden bir sanatçı sadece savaş sahneleri yapmak zorunda kalmıştır. Fark edileceği üzere, örneğin *Türk Esaretindeki Yunan Ordusu* ve *Kale Kuşatması* tablolarında, ayrıca Osmanlı ordusu ve Abdülaziz'e ilişkin taslak ve çalışmalarında, sanatçı kompozisyonlarını geniş peyzajlardan ve doğa çalışmalarından vazgeçmeyerek oluşturmaya gayret etmiştir. Fakat Sultan Abdülaziz'in verdiği işleri yakından takip etmesi, sanatçıyı yoğun biçimde şematik tasvirleri kopyalamaya zorlamıştı. Chlebowski'nin sözü edilen görüşlerinden de anlaşıldığı üzere sanatçı, sultan için çalışmayı tamamen mekanik ve sanatsal hedeflerden bütünüyle yoksun bir görev olarak addediyordu. Yıllarca Abdülaziz'in istekleri doğrultusunda resim yapmak Chlebowski'nin kompozisyon stilini etkilemişti. Ressam başka birkaç eserinde de savaş sahnelerindeki desenleri tekrarlardı. Padişah için çalışmaya başladığında kaybettiği kendine has sanatsal stili yeniden bulması birkaç yılını aldı.

Chlebowski, sultanın sarayı ile hesap işini ancak 1875 yılının Eylül ayında halledebildi. Saray arşivlerinde aynı yılın mart ayına ait bir evrakta, sarayın ressama beş bin lira borçlu olduğu yazılıdır. Bunun sadece on beş bin kuruşu (yaklaşık 150 lirası) ödenmişti.¹¹⁹ Bu gelişme sanatçıyı mutsuz etti. Kararlaştırılmış olan bu paranın faturalarına ancak yeteceğini ve kendisine sadece beş bin frank kalacağını hesapladı. Türkiye'nin bozulan mali durumu dolayısıyla, saray kâtipleri eylül ayında Chlebowski'ye sadece iki bin frank ve yüz Napolyon altını verdiler.¹²⁰

117 Mektup, 10 Ocak 1875, BJ, 6491/IV.

118 Mektup, 25 Ekim 1875, BJ, 6491/IV.

119 Semra Germaner - Zeynep İnankur, *Constantinople and the Orientalists*, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2002, s. 113.

120 Stanisław Chlebowski'den Kamilla, Ksawera ve Helena Chlebowska'ya gönderilen, 28 Eylül 1875 tarihli bir mektup; 26 Ekim 1875, BJ, Przyb. 241/04.

1876 yılının Mayıs ve Haziran ayında Chlebowski, Paris'e taşınmak üzere hazırlıklara başladı. 4 Haziran'da Sultan Abdülaziz öldüğünde pek üzüldüğünü söyleyemeyiz. Zira yazdığı bir mektupta sultanı ve dönemini eleştirmekten geri durmamıştır.¹²¹

121 Mektup, 5 Haziran 1876, BJ, Przyb. 242/04.